

Obraz rodiny u studentů technické vysoké školy

Iva Jašková, Libuše Páleníčková

*Katedra společenských věd, VŠB-TU Ostrava
iva.jaskova@vsb.cz, libuse.palenickova@vsb.cz*

Abstrakt

Příspěvek se zabývá genderovými postoji studentů technické vysoké školy jak v oblasti rodinného života, tak pracovních i sociálních stereotypů. Průzkum ukázal, že se sice chtějí více podělit na domácích pracích, než jejich otcové, ale zároveň požadují větší podíl na rozhodování. Zejména v pracovní oblasti je překvapivé, že ženy své podřízené postavení přijaly a zvnitřnily.

Klíčová slova: gender, studenti technických vysokých škol

Úvod

Proč jsme se pokusily prozkoumat postoje ke genderové problematice u posluchačů technické vysoké školy? Začalo to jako prosté cvičení v komunikaci, kdy nás zaujalo, že studenti technické vysoké školy mají tvrdší postoje, než čteme v průzkumech sociologů. Mají – a to i ženy – tradiční představy o rozdělení rolí v rodině, nedokáží si představit, že by se měli více dělit v péči o děti než jejich rodiče a mají poměrně patriarchální názory na rodinu. I v oblasti pracovního uplatnění jsou ženy, které vidí svou budoucí kariéru stejně jako mužskou a ve své příslušnosti k ženskému pohlaví nevidí překážku ve své profesionální kariéře, poměrně výjimkou. Nejpřekvapivější je, že mnohdy maskulinnější postoje zastávaly ženy, pro většinu studentů je feminismus téměř „sprosté“ slovo a i ženy samy přijímají s naprostou samozřejmostí nadřazený postoj mužů v technice.

Richard Feynman (1966) popisuje ve své přednášce „Co jsou to přírodní vědy“ zaslechnutý rozhovor dvou studentek v kavárně. ...*Bavila se tam dvě děvčata a jedna z nich vysvětlovala druhé, jak udělat přímku. „Na každou řadu, kterou jdeš nahoru, musíš jít vždycky taky kus doprava. To znamená, že když půjdeš vpravo pokaždé o stejnou vzdálenost, jako jdeš o jednu řadu nahoru, dostaneš rovnou čáru.“ Hluboký princip analytické geometrie! A ta holka pokračovala. Jen jsem žasl. Netušil jsem, že ženská mysl je schopna chápat analytickou geometrii. „Řekněme, že máš jinou přímku, která jde ze strany a ty chceš zjistit, kde se ty dvě přímky protnou,“ pokračovala lekce, „řekněme, že jdeš o dva doprava pokaždé, když jdeš o jednu řadu nahoru, a ta druhá rovná čára jde o tři doprava na každou řadu nahoru, a že začaly dvacet kroků od sebe, - atd.- Byl jsem ohromen. Ta holka spočítala, kde bude průsečík. Ukázalo se ovšem, že jedno děvče vysvětlovalo*

druhé, jak plést ponožky s geometrickým vzorem... Na tomto příkladu ukazujeme, že to, co při výuce dělá problém, je jednoduché a pochopitelné. Zřejmě tedy neumíme najít způsob, jak udělat teoretické problémy tak zajímavé, aby se o ně zajímaly i dívky. Přetrvává tento stereotyp i po téměř 50 letech od přednášky pana Feynmana? Jak vidí své možné úkoly a rozdělení rolí v práci a rodině dnešní mladí vysokoškoláci? Pokusily jsme se tedy ověřit, jestli naše dojmy mají reálný základ a jak vypadají genderové postoje k práci a dělbě v rodině v představách našich studentů.

Nezamýšleným důsledkem našeho průzkumu je, že se nám snad podařilo zmapovat oblast rozdílných očekávání o fungování rodiny, která by mohla být zdrojem konfliktů a rozporů v budoucích rodinách. Vzorek byl zatížen nerovnoměrným zastoupením jednotlivých pohlaví, což sice vystihuje situaci na technické vysoké škole, ale neumožňuje nám vyvozovat statistické závěry o rozdílech v postojích mužů a žen, můžeme jen předpokládat, že jsme našly nějaké tendence.

Rodina

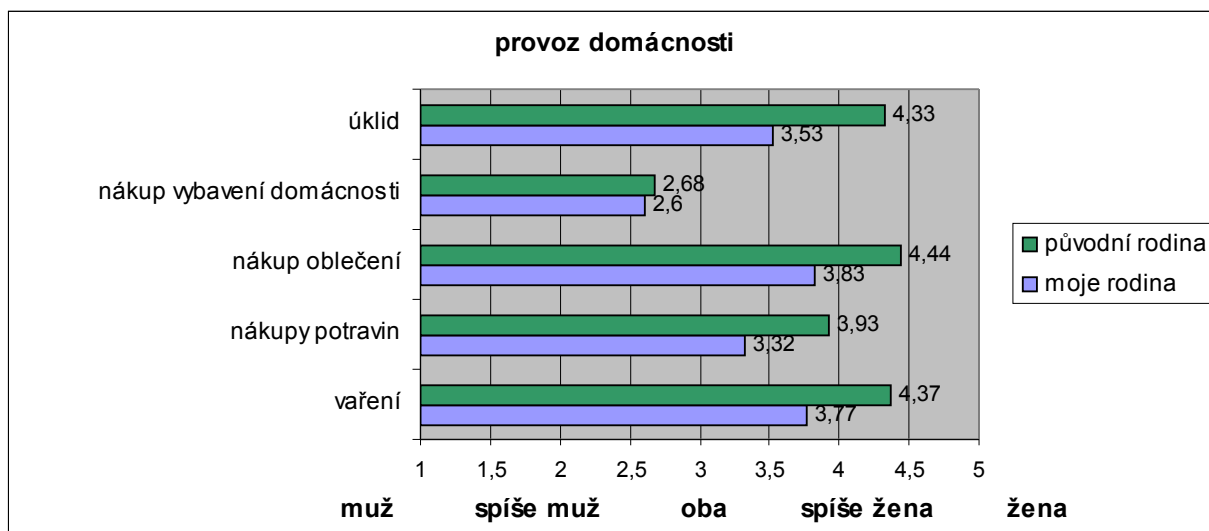
Domácí práce a jejich rozdělení v rodině

V době průmyslové revoluce došlo ke striktnímu oddělení světa mužské a ženské práce. Žena se stala zcela zodpovědnou za chod domácnosti a péči o děti, úkolem muže bylo pracovat mimo domov, rodinu uživit a zajistit finančně. Toto tradiční rozdělení ovšem přetrvává dávno poté, co i ženy vstoupily na trh práce a výrazněji se podílejí na příjmech rodiny. Ukazuje se, že ženy vykonávají většinu domácích prací, bez ohledu na to, zda jsou zaměstnané nebo ne. Jana Bierzová ve své práci „Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi“ (2006) uvádí: „Přetrvávání identifikace žen s domácími pracemi vytváří symbolický význam prací v domácnosti pro identitu žen jako takovou. Správné ženy jsou takové, které dobře plní své domácí povinnosti. Zároveň jsou domácí práce chápány jako nemužské. Součástí socializace mužů a žen je i genderové rozdělení určitých úkolů a zodpovědností za ně, což není možné změnit ani v kontextu masivní účasti žen na pracovním trhu. Domácí práce tak produkují nejen statky a služby, ale také obrazy žen a mužů ve společnosti.“

Podle výše uvedeného průzkumu stráví ženy prací v domácnosti průměrně 4,1 hodiny, zatímco mužům tato činnost zabere dle jejich vlastního odhadu 1,8 hodin, dle odhadu partnerek 1,4 hodiny. Podle šetření z roku 2002 stráví žena domácími pracemi v průměru 3,36 hodin, muž 1,67 hodin (Chaloupková, 2005).

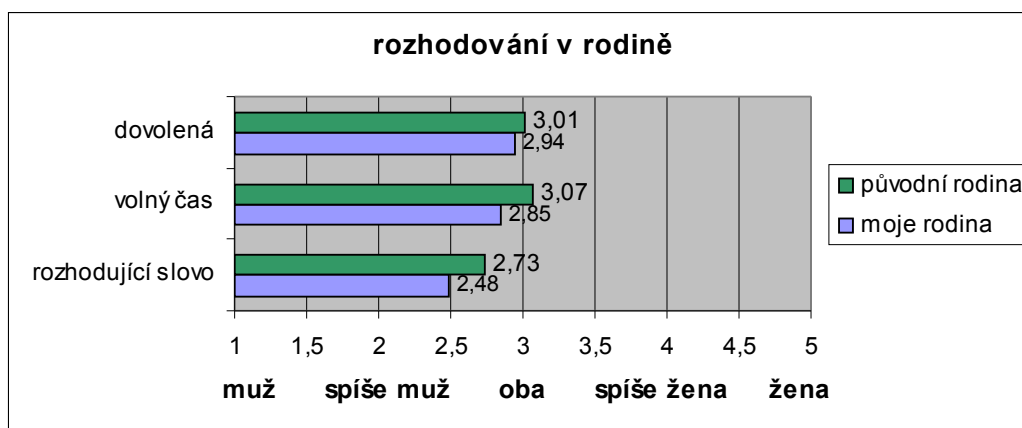
V našem průzkumu měli studenti sdělit, kdo se uvedenými činnostmi zabýval v jejich původní rodině a kdo je bude vykonávat v jejich rodině budoucí.

Graf č. 1 : Srovnání odpovědí na dotazy, kdo uvedené činnosti zabezpečoval v původní rodině a kdo je bude vykonávat v budoucí rodině.

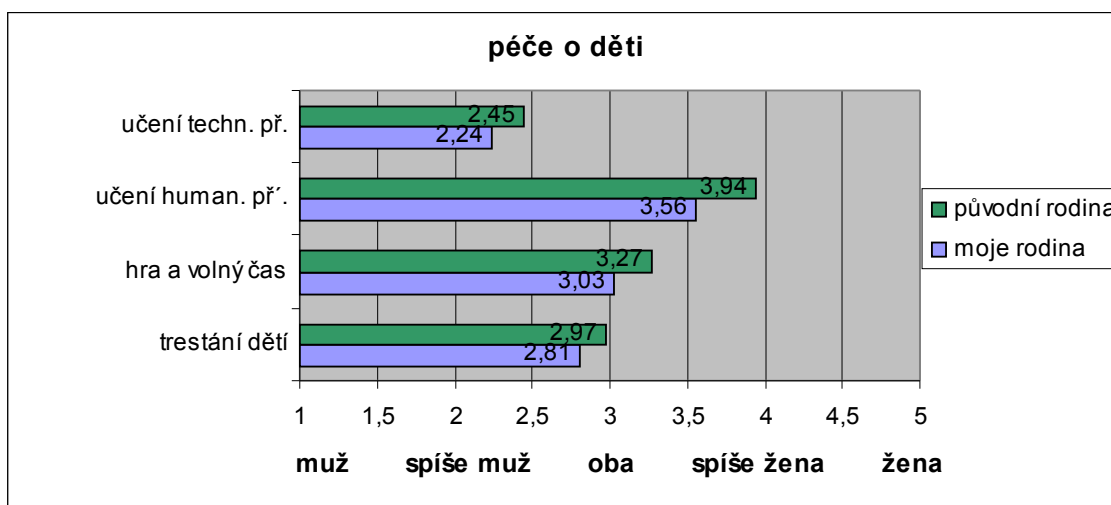
V oblastech, které představují povinnosti, provázející běžný život, mají studenti představu o tom, že jejich role nebudou rozděleny tak striktně, jako to bylo u jejich rodičů a zatím mají pocit, že by se chtěli více podílet na běžném chodu domácnosti oba. Většinu našeho souboru tvoří muži, a ti – zatím – vypovídají o tom, že by se chtěli více než jejich otcové podílet i na takových aktivitách, jako je úklid domácnosti, vaření i nákupy potravin. Můžeme to vzít jako přiznání toho, že rozložení činností ve své původní rodině nepovažují za zcela spravedlivé, nebo touží po větší blízkosti partnera, než vidí u svých rodičů. Zároveň je ale i posun tam, kde v původní rodině rozhodoval spíše muž – nákup vybavení domácnosti. I tady by si studenti rádi ponechali více kontroly a rozhodovacích pravomocí, než měli jejich otcové, takže je možné, že pramenem větší ochoty podílet se na chodu domácnosti je větší touha po kontrole a moci v rodině.

Graf č. 2 : Srovnání odpovědí na dotazy, kdo v rodině rozhoduje o uvedených aktivitách a kdo by měl rozhodovat v budoucí rodině.

Interpretace bude složitější ve chvílích, kdy se ptáme, kdo by měl v rodině rozhodovat. Situace tu vypadá opačně. Zatímco v původních rodinách rozhodovali o mnoha věcech společně, ve své budoucí rodině by si respondenti chtěli ponechat rozhodující slovo – více než v původní rodině se tedy přiklánějí k patriarchálnímu typu řízení rodiny. Dovolenu jsou ještě ochotni rozhodovat společně, ale už ve volném čase a zejména v poměrně bezpředmětné otázce, pod kterou si každý může představit cokoliv – kdo by měl mít rozhodující slovo v rodině – si vybírají variantu, že by to měl být spíše muž. To by znovu svědčilo o tom, že chtějí spíše větší podíl na rozhodování a moci v rodině, než měli jejich otcové.

Graf č. 3 : Srovnání odpovědí na dotazy týkající se výchovy dětí v původní a budoucí rodině.

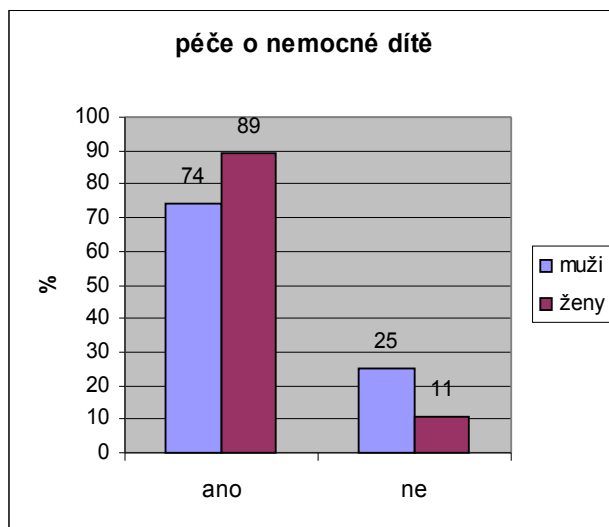
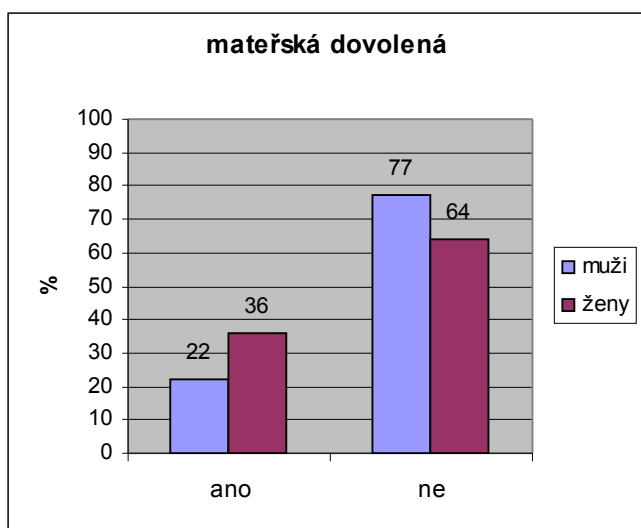

I odpovědi týkající se péče o děti vykazují posun směrem k větší účasti mužů ve svých budoucích rodinách. Pomoc dětem při učení technickým předmětům a matematice je činnost, kde se muži uplatnili vůbec nejvíce ze všech zkoumaných činností. O přetrvávajícím stereotypu, že ženy technickým předmětům nerozumí, svědčí i plány do budoucna. Představu, že by se tyto předměty s dětmi učila žena, mělo jen necelých 5 % respondentů. Na každodenní péči o děti by dotazovaní studenti chtěli mít větší podíl, než jejich otcové.

Zeptali jsme se studentů, zda hodnotí soužití rodičů jako šťastné a téměř ¾ dotázaných odpovědělo ano a spíše ano. Zajímalo nás, zda existuje vztah mezi pozitivním hodnocením rodinného soužití a dominancí muže v rodině. (Dotaz: Kdo má rozhodující slovo v rodině, je hlavou rodiny). Ukázalo se, že existuje pozitivní vztah (na 5% hladině významnosti) mezi dominancí muže v rodině a hodnocením rodiny jako šťastné.

Domníváme se, že respondenti hodnotili jako šťastné manželství ta, která mají jasně definované role a nedochází v nich ke kompetenčním sporům, což byla v generaci jejich rodičů stále ještě ta manželství, kde mužům byla přiznávána dominantní role a žena ji přijímala a raději manipulovala.

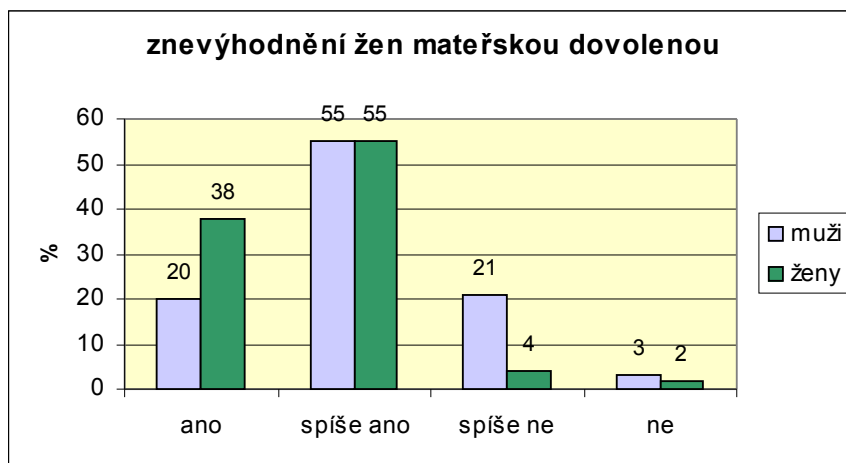
Grafy č. 4 a č. 5 : Srovnání odpovědí na otázku, zda jsou ochotni podělit se s partnerem o mateřskou dovolenou a o péči nemocné dítě.

Mateřská dovolená čerpaná mužem je v naší společnosti stále považována za věc výjimečnou, možná až nenormální. Proto ani nepřekvapuje, že 77 % mužů nepředpokládá, že by se s partnerkou o mateřskou podělilo. Více nás udivilo 64 % žen, které trvají na tradičním rozdělení rolí. Zřetelně lepší situace je u péče o nemocné dítě, i když i zde je ¼ mužů odmítajících uvažovat o tom, že by mohli o nemocné dítě pečovat.

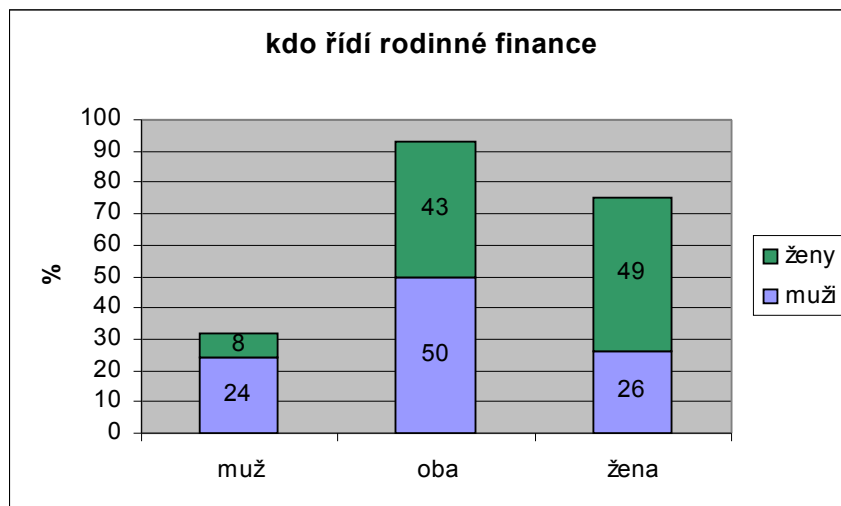
Ve studii Kateřiny Křížové a Hany Haškové „Pracovní a rodinné role žen z pohledu dvou generací“ se pouze méně než čtvrtina studentů domnívá, že ve své budoucí rodině se o mateřskou dovolenou podělí oba partneři, i když za ideál by to považovalo více než polovina studentek a 40% studentů.

Graf č. 6 : Odpovědi na otázku, zda péče o dítě znevýhodňuje ženu v profesní kariéře.

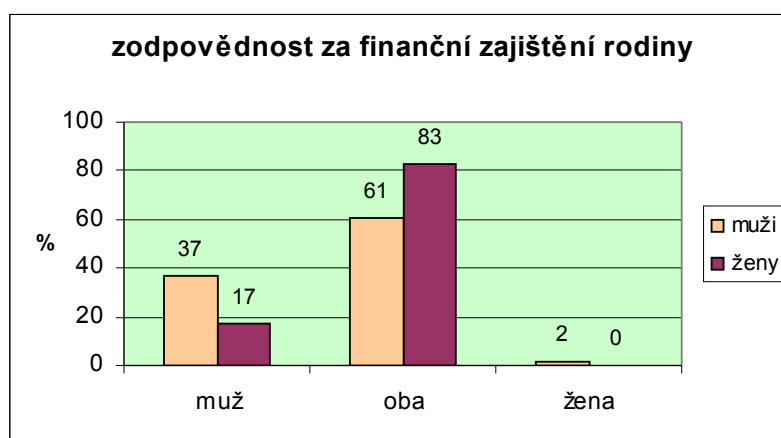
Podle průzkumu veřejného mínění (Křížková, 2003) si 73 % respondentů myslí, že ženy jsou na trhu práce znevýhodněny. Největší počet (91%, 88% žen a 94% mužů) považuje za důvod znevýhodnění omezení rodinnými povinnostmi a péči o děti. Také v našem šetření ¾ respondentů považují ženu za znevýhodněnou, čtvrtina studentů nepovažuje péči o dítě za překážku, která by narušovala profesní rozvoj ženy.

Graf č. 7 : Odpovědi na otázku, kdo řídí rodinné finance v současné rodině, uvedené podle pohlaví.

Tato otázka nás spíše než k tomu, kdo řídí doma rodinné finance, dovedla k rozdílnému vnímání rolí v domácnosti. Tak, jako nacházíme rozpor v tom, kolik hodin věnují muži domácím pracím a kolik si myslí ženy, že jim muži věnují (Bierzová, 2006), tak i tady nacházíme rozpor tam, kde respondenti nemyslí, že rozhodují oba – a to uvádí polovina studentů. Druhá polovina si sice myslí, že častěji (30%) řídí finance žena, ale je zde výrazný rozpor v hodnocení dle pohlaví. Ženy téměř nepřipouštějí, že by to mohl být muž. Zdá se, že tento rozpor v hodnocení finančního řízení původní rodiny mohl vzniknout tak, že tam, kde se rodiče dohodli, to dnes studenti vidí jako zodpovědnost obou, tam kde v této oblasti byly rozpory a nejasnosti, si interpretují své zkušenosti prizmatem svého gender.

Graf č. 8 : Odpovědi na otázku, kdo by měl být zodpovědný za finanční zajištění rodiny.

Graf ukazuje přetrvávající stereotyp, zejména u mužů, kteří se vidí jako ti, na nichž jsou rodiny závislé. Z těchto postojů pak vyplývá neochota dělit se o péči o nemocné děti i nátlak k tomu, aby to byla pouze žena, která zůstane na mateřské s dětmi – vždyť více než třetina studentů se cítí být zodpovědná za materiální blahobyt rodiny, a pětina studentek je také připravena přijmout svou závislost na živiteli rodiny.

Pracovní uplatnění

Platové ohodnocení

Genderové studie poukazují na nerovnosti v platech mužů a žen na stejných pozicích. Rozdíly jsou hodnoceny jako výskyt skryté diskriminace žen v práci, ale naše data ukazují, že jejich zdroj může být jinde, a to v sebedůvěře a sebeocení mladých mužů a žen. Jako průměrný nástupní plat uvádějí naši studenti 17 000 Kč (medián), ale rozdíl mezi muži a ženami je 2500 Kč (tabulka č. 1). Možná vycházejí za znalosti reality, jak vypadají mzdy rodičů, ale rozhodně je překvapivé, že i u technicky vysoce vzdělaných studentek dochází k takovému rozdílu.

Tabulka č. 1 : Vyhodnocení odpovědí na otázku: Jaký nástupní plat (čistý) byste považovali za průměrný pro sebe jako absolventa?

	muži	ženy	celkem
průměr	19226	16258	18579
medián	18000	15500	17000

Povolání genderově určená

65 % respondentů si nemyslí, že existují místa jen pro muže, častěji si to nemyslí muži, ženy jsou si zřejmě více vědomy svých menších fyzických sil, rozdíl je ale jen 7 %. Přesto je zajímavá analýza povolání, která nejsou považována za vhodná pro ženy.

V této volné otázce jsme získali jen 70 odpovědí, polovina z nich -35 se týkala takových povolání, kde nemožnost je vykonávat je dána zákonem (např. hasič, havíř, pomocný dělník na stavbě a jiné fyzicky extrémně náročné profese). Ve výčtu se také objevují překvapivé stereotypy, které vypovídají o silných předsudcích ohledně vhodnosti zaměstnání pro jednotlivá pohlaví. Typické jsou výroky *...přece nebudu mít jako sekretářku chlapa*, nebo *...baba nemůže být štajgr¹*, a *štajgra nenechám vyšívat...* Překvapivé jsou představy jak žen tak i mužů o tom, že žena nemůže být například stavbyvedoucí (v počtu 7) nebo zastávat řídicí funkce v průmyslu (v počtu 6). Pak máme skupinu odpovědí, které už nelze zařadit a vypovídají zřejmě o individuální zkušenosti – ženy odpovídají, že nemohou být statici a provádět složitější výpočty, nemůže být strojvedoucím a strojařem, pro muže je nepředstavitelná výchova holčiček, práce žen ve výškách, jako strojařů, v údržbě a jako elektrikářek, práce s vysokým napětím.

1 důlní dozorce [ABZ.cz: slovník cizích slov, <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>]

Zajímavé je pro nás 8% odpovědí o tom, že je nemožné, aby žena zastávala vysoké manažerské funkce v průmyslu, kde bylo rozdělení 2 ženy, 4 muži.

Interpretace – muži sami sebe vidí vedoucími a v nadřazeném postavení a také jejich kolegyně toto hodnocení přijímají a zvnitřňují.

Při přijímání zaměstnanců se respondenti odpovědi na otázku, zda by dávali přednost muži nebo ženě vyhnuli, 82% odpovídá nevím, zbytek je rovnoměrně rozdělen mezi přednost mužům i ženám. Může to být vlivem stoupajícího povědomí o politické nekorektnosti rozlišovat mezi pohlavím. Je také možné, že stereotypy, že jsou muži kvalitnější pracovníci než ženy, získávají mladí absolventi až v zaměstnání.

Je obtížné položit otázku, která by nebyla zatížena sociálním nátlakem, přáním, zkruslováním skutečnosti. Domníváme se, že takovou otázku jsme položili, když jsme se ptali na názor, kdo se lépe uplatní v technických oborech. Nikdo neodpověděl, že by to mohla být alespoň spíše žena, jen 4,5 % odpovědělo, že oba, všichni se přiklonili k názoru, že muž má v technických oborech šanci na lepší uplatnění. U žen je tento názor o něco výraznější. Těžko říci, nakolik tyto názory vypovídají o realitě a nakolik o očekávání studentů, výzkum však ukázal samozřejmost, s kterou je brána nadřazenost mužů při uplatnění v technických oborech, což je zarážející a navíc naprosto neodpovídající realitě.

Tabulka č. 2:

Odp.	Kdo se lépe uplatní v technických oborech						
	muž	Spíše muž	oba	Spíše žena	žena	Neodp.	
	54	151	11	0	0	1	217
%	24,88	69,59	5,07	0	0	0,46	100

Genderové stereotypy

Zatímco u profese se ostýchají vypovídat o svých postojích, tam, kde na ně nedoléhá společenský nátlak, se vyjadřují zcela jasně. ¾ respondentů tvrdí, že auto řídí lépe muži, ani jeden neodpověděl, že ženy. Ženy jsou alespoň ochotnější přiznat, že v tom není rozdíl, 1/3 žen si myslí, že obě pohlaví řídí stejně.

Stejně tradičně vyznívá odpověď na otázku, kdo platí útratu – buď muž, nebo oba, nikdy žena přičemž ženy častěji než muži jsou připraveny na to, že platí střídavě. Přesto zřejmá nepřijatelnost toho, že by platila žena, vypovídá o stereotypu muže jako živitele a zabezpečovatele, rozdíl mezi odpověďmi mužů a žen bychom interpretovaly jako neochotu přiznat fakt, že platí střídavě a „machistické“ vidění sebe sama – ženy v 60 % vypovídají o střídavém placení útraty, muži jsou ochotni ji přiznat jen v 45 %.

Hodnoty rozhodující pro vznik šťastné rodiny

Tabulka č. 3: Vyhodnocení odpovědí na otázku: „Co považujete za důležité pro vznik šťastné rodiny?“ Odpovědi byly řazeny podle důležitosti od 1 po 5, číslo ve sloupci udává počet zvolených odpovědí.

1.		2.		3.		4.		5.	
láska	69	tolerance	28	finance	37	zázemí rodičů	14	peníze	19
porozumění	20	láska	27	láska	16	tolerance	13	šťěstí	8
důvěra	13	důvěra	17	tolerance	12	finanční zajištění	11	podpora rodiny	7
zdraví	12	finance	16	pochopení	10	zdraví	10	věrnost	5
tolerance	11	spol. zájmy	11	důvěra	9	porozumění	8	bydlení	4

Šlo o volnou otázku, respondenti sami měli vymyslet a seřadit podle důležitosti max. pět položek. Je zajímavé, že *lásku* nepoužilo vůbec 40% studentů. *Dítě a péči* o něj zmínilo 8% studentů. Často se vyskytuje *podpora rodiny*, nutnost *zázemí* - z kontextu chápána jako rodičovská podpora. Tady jakoby se potvrzovaly stesky na neochotu dospět a převzít odpovědnost zas vůj život, ale také uvědomění si, že bez alespoň finanční podpory původní rodiny je velmi těžké začínat rodinný život. To je možné vnímat jako zodpovědný postoj k partnerství, kdyby se zároveň poměrně frekventovaně nevyskytovala potřeba *zázemí* ze strany původní rodiny.

Zatímco první volby jsou si podobnější a jsou užší, s postupující nutností přemýšlet, se varianty toho, co považují za důležité pro šťastnou rodinu, rozšiřují a mají vyšší variabilitu. Nejčastějším prvním výběrem je *láska*, *porozumění*, *důvěra*, *zdraví* a *tolerance*, ve druhé volbě už se objevuje *tolerance*, *láska*, *důvěra*, *finance*, na třetím místě *finance*, *láska*, *pochopení*, *tolerance*.

Tabulka č. 4 ukazuje hodnoty rozhodující pro vznik šťastné rodiny bez ohledu na pořadí.

láska	116
finance	89
tolerance	68
porozumění	49
zázemí	47
důvěra	45
zdraví	31
spol. zájmy	19

Shrnutí: Šetření se zúčastnilo 217 studentů VŠB-TU Ostrava, z toho 170 mužů a 47 žen. Byl prokázán vztah mezi jasně definovanými rolami v rodině a prožíváním této rodiny dětmi jako šťastné, větší ochota mužů podílet se – alespoň teoreticky na povinnostech spojených s provozem domácnosti, doprovázena ovšem zároveň větší touhou po moci a rozhodování. Ve světle toho, že studenti takto vidí šťastné rodiny, je to pochopitelné.

Zarážející je zjištění, že studentky technických oborů si sice nemyslí, že by mohly být v práci diskriminovány, ale přitom očekávají nižší nástupní plat a menší možnosti uplatnění v oboru než muži.

Diskuze

Nakolik dotazník vypovídá o reálných postojích studentů a nakolik byl zkreslen jejich přáním udělat svým přednášejícím „radost“, si netroufáme odhadovat. I přes zvýšenou ochotu mladých mužů podílet se na chodu domácnosti více než jejich otcové, se v některých otázkách, kde respondenti necítili sociální nátlak, jejich tvrdé genderové stereotypy projevily. Výrok „*přece nebudu mít chlapa jako sekretářku*“ v sobě skrývá tu naprostou samozřejmost toho, že já, jako muž a šéf, budu obklopen podřízenými ženami. Se stejnou samozřejmostí se vyjadřují o tom, že muži mají v technických oborech lepší možnosti uplatnění, jen 5% alespoň přemýšlí o tom, že záleží na znalostech a ne na pohlaví, že není jediný důvod, proč by žena měla být horší statik, projektant nebo strojař než muž. Nejvíce nás ale překvapilo, že tyto stereotypy přijímají i všechny ženy našeho souboru.

Literatura

Feynman, R. 1968. What is Science? Přednáška na 15. výroční schůzi Národní asociace učitelů přírodních věd, New York City, 1966. *The Physics Teacher*, vol. 7, issue 6, 1968, pp. 313-320. Dostupné též na WWW: <http://www.fotuva.org/feynman/what_is_science.html>

Chaloupková, J. 2005. Faktory ovlivňující dělbu práce v českých domácnostech. Sociologický časopis, roč. 41, č.1, 57-77.

Bierzová, J. 2006. Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi [online]. [cit. 29.8.2006]. Dostupné na WWW: <<http://genderonline.cz/rservice.php?cislocclanku=2006072206>>.

Křížková, A. 2006. (Ne)rovnost mužů a žen v práci [online]. [cit. 29.8.2006]. Dostupné na WWW: <<http://genderstudies.cz/download/sance.pdf>>.

Křížová, A., Hašková, H. 2005. Pracovní a rodinné role žen z pohledu dvou generací [online]. [cit. 20.8.2006]. Dostupné na WWW: <<http://www.socioweb.cz>>